

TRAUMATIKUS NŐI ÉLETÚT REKONSTRUKCIÓJA ÉS ÉRTELMEZÉSE

DOI 10.35402/kek.2022.1.2

Absztrakt

A második világháború után berendezkedő szocialista rendszer alapjaiban és módszeresen forgatta fel a falu életvilágát, fejlődési irányát, beleértve az egyéni mozgástereket, életutakat is. A magát váratlanul hatalomban találó garnitúra a magánélet intimitásába nyúlva képes volt életeket manipulálni, tönkre tenni vagy piedesztálra emelni, ahogy az épülő rendszer érdeke kívánta. Írásomban olyan női sorsot rekonstruálok, akinek származása, szülei vagyoni helyzete vált sorseseménnyé, „kulák fióka” lett belőle. Gyerek- és ifjú korában ezért bűnhődött oly mértékben, amitől sérült személyisége és élete alkonyán sem képes indultszavak nélkül emlékezni életének erre a szakaszára. Az életút egészéből mégis az körvonalazható, hogy minden külső nehézség, akadály ellenére az egyéni képesség, tudás, a kitaró munka alternatívát teremt, eredményt hoz a kilátástalan helyzetekben is.

Kulcsszavak: emlékezet, kollektivizálás, kulák, szocialista fogyasztási szövetkezet, trauma.

Abstract

The socialist system, established after the Second World War, fundamentally and systematically revolutionized the life and direction of the development of the village, including the individual's possibilities and life paths. The set, which unexpectedly found itself in power, was able to manipulate, destroy, or pedestal individual lives interfering in the intimacy of one's privacy, depending on the interest of the upcoming system. In my writing, I reconstruct the fate of a woman whose origins and the financial situation of her parents have become a fateful event which transformed her into a 'kulak cub'. Due to this, in her childhood and youth, she underwent severe punishment which damaged her personality to such extent that she is unable to recall this stage of her life without words of anger despite the many years that have elapsed since then. However, the outline of the whole life path suggests that in spite of all external difficulties and obstacles, individual ability, knowledge and persistent work can create an alternative and bring results even in hopeless situations.

Keywords: memory, collectivization, kulak, cooperative, trauma.

A negyvenöt-hetvenöt éves korosztályú interjúalanyaim is a XX. század történéseiből ismerik szüleik-nagyszüleik első világháborús élményét, annak lezárásaként a román hatalom berendezkedését a régi-új hazában. Megélték a második világháború szörnyűségeit, a „kicsi magyar világ” illuzórikus reményeivel, álmaival, majd újra Romániában „ébredtek fel”. A szocialista berendezkedés nyomán elveszítették minden föld- és ehhez kapcsolódó tulajdonukat.

Ezeknek a relációknak egyik magas értékkel bíró, legfontosabb hatást gyakorló fogalma, a történelmi események nyomán, mivel egyéni és közösségi szinten érintve voltak, a trauma. Az átélt élmények megértésének és társadalmi szintű elismerésének egyszerre vetett gátat a kisebbségi lét, a totalitárius rendszer és a román titkosszolgálat (Securitate) terrorjának gátlástalan érvényesülése. Ezek összessége további torzulásokhoz vezetett egyéni és társadalmi szinten is. A romániai magyar társadalomkutatás ilyen megközelítésben, ezekkel a témákkal nem foglalkozott. (Ha meghúszom magam és nem beszélek, nagyobb baj nem történik velem). Nem az eseményeket nevezem traumának, hanem azok hosszútávú hatását, melyek az átélők életében megjelentek. Első megközelítésben pszichés hatásra gondolhatunk, melyet Heller Ágnes (2006) strukturális, történelmi és individuális típusokba sorol – egyaránt közös vonásuk a tehetetlen kiszolgáltatottság, a létezésben fenyegetettség (Heller 2006:8-13).

Nemcsak a traumák eredete, hanem következménye is társadalmi forrású, nem választható el a kontextustól, ezért emelem be – ha érintőlegesen is – dolgozatom témájába. A háborúkat, vagy a kollektivizálást, kollektív trauma fogalmához tartozónak gondolom, de egyéni traumákkal is találkozunk, például a tsz-esítés során, amikor a kuláknak nyilvánított egyének családtagjait eltérő módon és mélységben érték atrocitások, a rendszer kiszolgálói, építői és a (megfélemlített) lakosság részéről materiális, kulturális és társadalmi síkon is. A narratív élettörténeteikben az emlékezők sorseseményként (Tengelyi 1998) gondolnak az eseményekre.

A kollektívizálás remetei mikrofolyamatainak megértéséhez nem ismerek írott forrást. A közszájon forgó történetek, melyekből következtethetünk a „külső” nyomásra történt személyközi változásokra, megrozant egyéni-társadalmi, pszichológiai állapotokról tanuskodnak. Interjú-alanyaim szubjektív élményanyagára támaszkodva, szóbeli történeteikből (re)konstruálom a folyamat árnyalt megismerését. Az elmesélt történetekről Gyáni Gábor megfogalmazásában a „múlt olyan, az eseménytörténettel egyenértékű olvasatához segíthet hozzá bennünket, amely elsősorban nem a múlt magyarázata, hanem ennek megértése szempontjából fontos. Erre a célra viszont jó eszköz az orális történet, sőt erre a célra sokkal alkalmasabb, mint az írott forrásokat hasznosító eseménytörténet-írás” (Gyáni 2000:136.).

P.K. életútjának traumatikus része a kollektívbe való „beírást” megelőző családtörténet: személyes sérelmek, melyek a társadalmi státuszát, viszonyait, a kapcsolatait, érintkezéseit és a hierarchiák kulturális mintázatait durván megváltoztatták az életében. Nem tud elérkenyűl és indulatszavak nélkül beszélni azokról a történetekről, melyek gyermek- és ifjúkorában családjának létező viszonyait, kialakult rendjét felforgatva új, minőség nélküli hierarchiáknak rendelték alá. Családjuk hagyományos kulturális mintázatait, a hatalom adta státusz legitimitásával élve, kétes származású helyi és idegen személyek parancsai írták felül. A gazdasági ellehetetlenítésből fakadó szociális kiszolgáltatottság félelmei telepedtek a felnövő lányra.

A rekvirálások, az irreális beszolgáltatási kvóták, az intimitásig való beavatkozás a magánéletébe a társadalmi nyilvánosságtól való meneküléshez, a személyiség torzulásaihoz vezettek. Mégis az „élni kell” parancsa győzött a gazdasági önállóság megszűnése, a kilátástalanságba és reménytelenségbe kergetett élethelyzetében is (Nagy 1989).

A származás fogságában...

Anyai-apai ágon tehető család gyereke K., felnőit dédszülőikig sorolja, mindenki boldogulni tudott, gyarapította a B.-B. család renomóját. Anyai nagyszülei hagyták el a falut, Börvelybe¹ költöztek.

1 Hullámokban kíséri a kivándorlás a falu életét: 1940-ben közel 200 család hagyta el Remetét. Szatmár megyei Börvely lett az új otthonuk. Innen 1944-ben részben Dunántúlra, részben Biatorbágyra telepedtek le (Garda 1979:141). 1942-ben Venczel József a székelyföldi nép-főlétsége 100.000 főre becsülte. A régiót a premodern hiánygazdaság jellemzőivel írja le, ami képtelen lekötni a helyi munkaerő egészét (Venczel 1988:114).

Akik itthon maradtak kuláklistára² kerültek a tsz szervezések. Narratívájában nem tudta K. elkülöníteni családjá gazdasági helyzetét és a kor politikai-ideológiai kurzusát. Nem tudja világosan meghatározni, hogy milyen szempontok alapján lett a családjá és a személyes életútja olyaná, amiért őt ennyi sérelem érte.

Kisgyerek korától erdőre-mezőre vitték a szülei, mint minden rendes parasztcsalád, ahol korának megfelelő munkát kellett elvégeznie. Friss vizet hozott a dolgozó felnőtteknek, legyeket hajtott az állatokról és egyre gyakrabban kellett a takaró³ szerszámot kézbe vegye. Öröme szolgált, ha őt bízta meg az étel elkészítésével. Nyaranta több hetet együtt dolgoztak a család távoli hegyi kaszálón, Punga nevű dűlőben, fogadott napszamosokkal és béresekkel. Édesapja mézárós volt, így állandó fizikai jelenléttel részt vett a vetésforgós gazdálkodás irányításában, de ami ennél is fontosabb: nem járt erdei munkára, ahogy a falu férfi lakosainak nagyobb hányada tette.

Mezei munkára és szállításra több pár lovat használtak, ezek mellé szolgát tartottak. A tejelő teheneket nem használták igavonásra, istállóban tartották,⁴ abrakolták, mert a tejporgyár jó árat fizetett a beszállított tejért.

2 A kiépülő szocialista hatalom a parasztság azon részét listázta és kiáltotta ki a legnagyobb ellenségnek, aki kizsákmányolja a szegényeket és termékeivel aljasan üzérkedik még a városi lakosság kárára is, mindig a maga hasznára-javára gyarapítva vagyonát. A kor osztályharcos szemléletében a szegény- és középparaszttal állította élesen szembe a népi demokratikus rendszer ellenségét, ezt a megítélése szerinti kapzsi, ármánykodó, ravaszkodó, mézes-mázás, cselszövő, szabotáló, gyalázatos, vérszopó, ravasz, bűnöző réteget (vö. Oláh 2001:41-42).

3 Széna-készítés eszközei. Férfiak kaszálnak, nők gereblyével, villával dolgoznak. Kisgyereknek nem adtak villát a kezébe. Korának megfelelő méretű gereblyével dolgozhatott, majd később villával. Ha erősödött, szénát összehordani is segített a szülőknél. Kis gyerekekkel „gyúratták” a készülő boglyát, amit 15-20 merekéből (széna rakás, amelyet akár két gyerek is elbír „összehordani” két rúdon a készülő boglya helyszínére) és rakott a családfő elé, esetleg legénykorú fiútestvér rakta egybe. Gyakorlatot, arányérzékét kívánt, mert a rosszul végzett munka következménye lehetett az „elsuvad” (felborult, elcsúszott) boglya, aminek egyébként arányosnak, szépnek, „behegyezettnek” kellett lenni, hogy a szél ne borítsa fel (ezért lassan le is kötötték) és az eső se folyjon bele.

4 „(...) biza olyan tebenünk vót mán akkor egy, hogy naponta, úgy a borjuzás után, a húsz liter tejet kiadta.”

Szülei nem álltak be a szerveződő társasba, ezt „szabotázs”⁵-nak minősítették, megjegyezték az agitátorok. A beszolgáltatás növekvő terheit egyre nehezebben tudta teljesíteni a család.⁶ Az új rendszer ügynökei pedig nem voltak kíméletesek akkor sem, ha jégverés tette tönkre a termést. Édesapjának meg kellett vásárolnia a beadandó gabona, krumpli mennyiségét, hogy elkerülje a felelősségre vonást. Ideig-óráig sikerült.

A tejporgyár építése idején munkaszolgálatra kötelezik édesapját, ez még kollektív kötelezettsége volt a falu lakóinak, de rövidesen traktorjukat kisajátították, édesapját népítélettel ítélték szabadságvesztésre, két év letöltendő börtönbüntetést kapott. Egyetlen asszony merete nyilvánosan védelmébe venni a tárgyalás alkalmával, akinek véleményét letácsolták, mert „*kulák kulákokat nem védelmezhetett*”. A családfe távolléte közben a család a gazdasági helyzetének romlása tovább fokozódott, míg nem hús-kvóta gyanánt elhajtották a család kan disznóját is, ami szintén jövedelmet hajtott korábban, mert apaállatként hasznosították a környék disznótartó gazdái.⁷ A földek vetésforgós rendszerű használata, az állatok minősége, a traktor tulajdonlása és a szakmészaros tudása a családfőnek, mind arról tanúskodnak, hogy adottságaiban, képességeiben az átlagot meghaladó szinten élt K. családja. Nem volt nehéz a rendszer képviselőinek a falu szegényparaszts⁸ családjait, a legnépesebb társadalmi csoportot politikai céljaik szolgálatába vonni: „ügyes remetei” emberláncon vezette ki a portán az utolsó jószágot.

5 Román (sabotaj) jövevényszó, jelentése ellenkezés, akadékoskodás.

6 „(...) *ki vót vetve a kvóta a fűdek után, aztán, hogy mennyi termett nem számított, azt bé kellett adni.*” Jégverés (Hat szekér szalmát hoztak haza Eszenyőbükk elől) „*miatt ősszel eltörölték a kvótát, tavasszal kivetették, meg kellett vásároljuk a beadandó terményt.*”

7 „(...) *még egyik évbe édesapám nem vót itthon, mé' kant szoktak tartani, jártak oda hozzánk búgatni a disznókat s a kannak a nyakára egy ügyes remetei – Cs. B., a néptanács által megbízott ember, most már a nevit kimondom, na – láncot kötött s elvezette tőlünk, ki a beszolgáltatásba s mi maradtunk úgy, ahogy lebetett. Na.*”

8 A parasztság három rétegének alsó szintjén állott a mezőgazdasági proletár, a szegény paraszt. Ideológiailag a munkásosztály falun élő ereje, akikkel és akikért „együtt harcolt a párt” az elnyomó burzsoázia/polgárság ellen. A középparasztokat, mint társadalmi kategóriát, csak részben tartotta megbízhatónak a hatalom, mert „(...) mert még nem győződött meg, hogy a munkásosztállyal és faluszegénységgel kötött szövetsége megvédi a gazdaságát a kapzsi kulákokkal szemben” (Oláh 2001:41).

Iskolában egyedül...

A kisiskolás kislány rendre megél igazi kiközösítéseket az oktatási intézményen belül. Hiába igyekszik jól teljesíteni, nem felelteti a tanító nénije, nem vehet részt iskolai rendezvényeken, külön padba ültetik azon családok gyerekeit, akik a „*nép nyüzőiként*” tartottak számon. Nem avatták fel pionírnak, ahogy a többi osztálytárrsal tették. Bár sok interjúalanyom történetében visszatér a „piros nyakkendő otthoni megbecsülése”, traumaként éli meg a kisgyerek a hivatalos elmarasztalást. Még felnőttként is hajlandó lett volna számonkérni a tanítónénijét. Fájóan emlegeti, hogy őt, mint „*kulák fiókát nem tartotta érdemesnek*” feleltetni sem. Részletesen körbeírja a pedagógus kilétét és személyiségét. Nem a régi értelmiségi típus volt, hanem a rendszer szövetesége, a „haladó értelmiség”, mondhatjuk ma, aki a proletariátusban látta a társadalom haladó rétegét. Ő is, férje is kiszolgálói voltak a rendszernek K. értelmezésében, de nem tudja megbocsátani, felejteti tanítónénijének emberi gyengeségét, hogy a buszon utazva beszélte ki az ő személyét, származását. Ma már tudjuk, hogy a társadalomalakító munkába beszervezet személy volt a tanító néni, akit a politikum a falu ügyeinek intézéséhez használt, mint nőt, miközben gondoskodott szakmai-politikai neveléséről.

K. nem jut el az objektivitás e szintjére, még mindig a számonkérés elmulasztott lehetőségeként gondol arra a találkozásra, amikor csak szó nélkül nézték egymást felnőttként a hajdani diák és tanítója.

Még meddig...???

Édesapja távollétében rendre inzultusok érik az édesanyját, amit ő csak a gyerekeivel tud megbeszélni. Számonkérlik, miért ment kulákhöz feleségül? Nem bizonyult elfogadható magyarázatnak, hogy párválasztásakor nem volt kulák a férje. Válasra biztatják, éjszaka idegenek járnak az udvaron, eszközök tűnnek el a gazdaságból, ami korábban soha nem fordult elő.

K. udvarlóját is megpróbálják eltántorítani szerelmétől, „*ebben a házban maga ne járkaljon!*” ismétlődő felszólítással. Az esküvőt tervezgető pár félig elkészített lakásába rendezték be a falu egyik kollektívizáló helyszínét. A négy év katonáskodás, négy év orosz fogság után hazatért leendő apósa, fiára bízta a „helyadás eldöntését”. Szabómester, iparos volt, aki átlátta a helyzetet „*ez van és más nincs*”

lehetőségét. „A., ez tégedet érint. Mit mondott volna egyebet? Oda kellett adni. A lakást.”

Ezzel nem csak az esküvő dátuma odázódott bizonytalanságba, hanem a falu egyik célpontjává lett az ifjak leendő lakása. Közvetlenebbül látták, hogyan és mi folyik a békésnek szánt leendő fészkekben. A pincében ellenszegülő idős embereket bántalmaztak, a szobákban folyt az ingadozók „meggyőzése”, a leghátsó kamrában írták alá a belépési nyilatkozatokat. Az újabb és újabb sikeres meggyőzés után a pincéből „anyagot kérünk” hívó szóval állították elő a következő szenvedő alanyt. P.F.-re emlékezik „(...) elvették a földemet, mindent, csőrén hagytak” – alá kellett, addig rángatták a bajuszát, mindent az idős emberen, s ilyen megkínóztatások vótak, hogy alá kellett írjon, s elvették.”

Volt, aki kimenekült, igyekezett elbujdosni. Mások leendő férjétől kérték számon, miért bocsátotta a hajlékát „ezeknek” a rendelkezésére, miért nem nősiült meg hamarabb?! – mintegy megakadályozva az eseményeket. K. szülei, minden vagyonuktól megfosztva, utolsóik között beléptek a tsz-be,⁹ gyermekeik boldogulása érdekében tették, mégis feltétel volt, ha „annyian és olyanok” aláírják előttük. Őrizték a látszatot, rátartiak voltak a család státuszára.

Lelakva, még az ideiglenesen beszerelt villanyvezetéket is leszerelve, kivonultak a házból, a kollektíva szervezői befejezték a munkát, 1962 márciusában.¹⁰ Az ifjak pedig, az év vége előtt, összeházasodtak, berendezkedtek „megeőrszakolt” otthonukba és ezekkel az élményekkel együtt folytatták, éltek le benne az életüket. K-t kísérti a gondolat, hogy a férjét a falubeliek átkai kísérték életében.

Cselekvők reményei...

Férje édesapja szakmáját tanulta ki és családfenntartóként üzte azt az ő távollétében. Megélhetésnek jó volt, kereső munkának kevésnek bizonyult a házasságkötésük után. Egyébként is egy évtized

9 „Édesapám is ide vót lehívatva, ő aztán elvette a belépési nyilatkozatot, hogy ne zaklassanak s akkor azt mondta, amikor annyian s olyanok aláírják, akkor ő is aláírja s elhossa a papírt.”

10 „S ugye akkor, akkor aki csak egyszer tebette elvándorolt ki ide, ki oda. Hát amikor nem vót föld, nem vót, az állatokat elvették, sze..., szekeret, szerszámot, mindent elvették. Semmi nélkül maradt. Se eke, se semmi. A terményt a hídó' kellett lemerni, kellett vinni el, a szénát ugye, az állatokat összegyűjtötték”, „a legnagyobb, ami családás érte az emberiséget, a kollektivizálás.” „(...) ez ütte meg jobban az emberiséget, hogy a kollektivizálás.”

régiséget veszített ezzel a munkaviszonnyal, mert nem volt bejelentve. A kollektívával egyidős házasokként, a következő év tavaszán mindketten – más lehetőség híján –, annak kereteiben találták magukat dolgozni. Mihelyt tudtak, munkahelyet változtattak, de másodállásban évente ledolgozták itt is a normát, szükségük volt a család boldogulásához.¹¹ Fiúk született 1963-ban, férjének a tejporgyárhoz „intéztek” állást. Anyaként a háztartásban dolgozott, hímzéssel¹² pótolta a család bevételeit. Elsők között a faluban oldalcsónakos motorkerékpárt vásároltak. Férje jogosítványt szerzett és elkezdtek látogatni a környék üdülőtelepeit. Ha nem mentek távolabbra, hétvégeként a helyi erdőn éltek társasági életet, ahová „kiruccanva” főztek, sütöttek, játszottak, énekeltek, mulatoztak.¹³

Évente országos körutakat tettek, miután 1975-ben sikerült Skoda személygépkocsit vásárolniuk, amit készpénzben előre ki kellett fizessenek. Magyarországon kétszer is rokonlátogatáson jártak olyan időkben, amikor nem tarthattak otthon személyi útlevelet. Ezek a lehetőségek kivételes sikerességről, boldogulási képességről, (pénz)gazdálkodási tudásról, fegyelmzett életvezetésről beszélnek.¹⁴ K.

11 „Annyi sok jó, nehézség, dőgoztunk, mert sokat dőgoztunk ugye amíg mezőre, mondom kollektív alatt es, odale Nagyút alatt, kaszáltunk ott a suvadósba, annyi földet beadtak apósoméék es, édesapámék es. Egy jó darab kaszálót nem kaptunk, Nagyút alatt ott ahol a forrás van, ott abba suvadóst kaszáltunk éveken keresztül.”

12 Kisné Portik Irén tanulmányában a fejedelmi udvartársokból eredezteti az önálló paraszti életvilágok női munkái közé a házi szöttek díszítését. Szegényebb családok megelégedtek a szövessel-varrással, a tehetősebb háztartások engedhették meg a hímzést, ami jó módról tett tanúbizonyosságot. Mígnem „az úrihímzés névadásnak e csodálatos munkák határozott kárát éltek meg, amikor a szocialista-kommunista ideológia az <úri> jelző okán, őket is az osztályellenség népes táborához csatolta. A szocialista érában ilyen hímzéssel foglalkozni rendszerellenes cselekedetnek számított” (Kisné Portik 2021:59).

13 „De az erdőre oda majdnem minden nap felmentünk, vittük a szalonnát s egy kicsi valamit s kész. De a vasárnap az nem telt el úgy, hogy ne menjünk a hegyre. Ott fenn a hegyen ugye vót a kastély, ott, ott sokat ott, ott sokat jártunk oda fel. Olyan társaság össze vót alakulva, hogy huhu-huhu-hu.”

14 Gyergyóremetén 1976 év végén 2521 lakásban 560 rádió, 399 televízió volt. Ebben az évben a helyi fogyasztási szövetkezet és vendéglő italforgalma meghaladta a négy millió lejt. A helyi takarékszövetkezetben 2,1 főre jutott betétes takarékkönyv. 1970-ben ez az arány 4,9 fő volt. A hat év alatt pedig 1,76 szorosára nőtt a lekötött összegek nagysága (Garda 1979:151-152).

családja a megváltozott körülmények között is a helyi elithez tartozik újra, vagy továbbra is. Férje kiáll igaza mellett, dacol a kollektíva helyi vezetőivel szemben, tekintélyt parancsol magának,¹⁵ amikor munkájuk jussát nem adják ki rendesen.

Anyagi biztonságuk megteremtése egybe esik az államszocialista Románia legsikeresebb időszakával.¹⁶ Képesek voltak az életformaváltásra, az archaikus falusi létet, a gyerekkori családjuk szocializálását egyéni szocializációra váltani, mobilisak az új kulturális minták, a szocialista társadalom kínálta lehetőségek irányában. Oláh Sándor ez időszak lakosságát életforma váltó társadalomként emlegeti (Oláh 2016).

Gyerekeiket (lány gyerekének születéséről nem tesz említést) Marosvásárhelyre adják középiskolákba. Ez akkor is ritka kivétel volt, ami csak részben magyarázható férje testvéreinek ottani lakhelyével, a döntő tényező a tanulmányi életútjuk igényes egyengetésével és anyagi lehetőségeikkel értelmezhető. Csalódott és enyhe sajnálattal azzal zárja le ezt a témát, hogy bár a gyerekei nem végeztek egyetemet, de az unokák sokra vitték: kettő is doktorált. Harmadik is egyetemet végzett, csak nem diplomázott, „(...) mert tudja, a fiúk”, na, de az egyik unoka férje szintén doktorált.

Kisebbségi egészségügyi megszakításokkal a helyi fogyasztási szövetkezet¹⁷ alkalmazottjaként dolgozott. Kenyeres üzletben, önkiszolgálóban, falusi

boltban, több munkaponton is.¹⁸ Ilyen munkahelyet „intézni” sem tudott akárki. Az itt dolgozók a helyi elithez tartoztak, csak az általuk működtetett hálózatok révén tudott bárki érvényesülni.¹⁹ Minden nehézségük, kitettségük ellenére ezeken a munkapontokon, ahogyan már az előző fejezetben is említettem, mert élelmiszerellátással foglalkoztak, a szövetkezet alkalmazottai nem szenvedtek alapélelmiszerek hiányától és „keményvalutát” jelentett minden további kapcsolathoz akár egy csomag cigaretta, egy üveg ital vagy egy kg cukor is.

Az itt dolgozók közötti viszonyok ennek megfelelően alakultak: belülről több intrika, bizalmatlanság és egymás gyanúsítgatása jellemezte a munkatársi kapcsolatokat.²⁰ A sorban álló lakosság pedig vágyakozó irigységgel kereste velük a kapcsolatokat, ápolta az érdek vezérelte közvetlenebb viszonyt.

A társadalmat szinte teljesen megfigyelés és ellenőrzés alatt tartó hatalomról harminc év elteltével is töredeztve, félig kimondott szavakkal szól: „(...) kellett az ember óvakodjon, hogy mit hogy beszélget,

18 „Ugye könnyű munkahely kellett. Emelni nem vót, lett vóna szabad, na mindegy. Akkor kellett emelni ugye a sok árut, sokmindent. Mi hordtuk bé, azokkal a száz kilós zsákokkal a cukrot, a mocskos hordóba az olajat, akkor jött a jegyre a rácia rendszer... Mérti, dekázni a cukrot, harminc dekát. Akkor meggondolták, hogy még adnak tíz dekát, akkor a tíz dekát reamérni... Hát eljött mindenki, mert arra az az egyedülvaló es a tíz deka cukorra rá vót szorulva. De aki ki kellett mérje annak sem vót könnyű. Akkor azok a nagy sorok, a kenyeret azt ugye amikor kellett, bon vót adva s kellett írni, hogy hány személy, ugye a személy rá vót írva, azt a kenyeret vágd el, hát egy kicsi vót (...) hát az az éhes gyermek amíg hazament meg es ette azt a negyed kenyeret esetleg. Na.”

19 „Aztán intézkedünk, na, mindenki, ahogy mondták, hogy a kárból, vagyis a, ki hol dőgozik onnat kell megéjen. Hát a kenyereknek na, kedveskedünk, valamennyivel több kenyeret hoztak ők es, hogy rendezték úgy rendezték, hogy bár valahogy-valahogy ne azt a pontos porciót adjuk, adhassuk ki, hanem a, a többit.”

20 A munkahelyi viszonyokat és értékrendet „a mindenki – mindenki ellen” jellemezte: „(...) még azt mondta mikor mentem, mikor kellett igazolást kérjek az irodáról, amikor kellett megműsének, hogy azt mondja nekem, hogy milyen jó lesz neked, otthon leszel s kapod a pénzt s mondom Anikónak, hogy „nehogy azt hidd, hogy oda boldogan menyek. Hát aztán meglepődött s aztán ő is megélte, hogy őt is megműtötték. Hát nem vót könnyű, na mindegy. Keresztülestem.”

„(...) hogy tegyék az irodába, menjen bé, hogy helyibe, hogy legyek s akkor még mondta, hogy „mé nem menyen vissza oda dőgozni ahol dőgozott?”, na hát. Szóval vótak visszaélések.”

15 „Aztán apósomnak mondták, nem gondolta, hogy így, na hogy úgy fel tud hercsenni, mán az uram. Hát valahol, valahol igaza vót neki is.”

16 Ceaușescu rendszere (1965–1989) az 1970-es évekre kultúrpolitikájában egyre agresszívbabban folytatta a román nacionalista gyakorlatot. Gazdaságilag ekkorra sikerült konszolidálnia szocialista ipart, stabilabbá vált a családok anyagi helyzete, az áruellátás folyamatos volt (vö. Bárdi 2013:471-533).

17 „A fogyasztási szövetkezetek végső átalakítására 1950-ben került sor, amikor a március 19-20-i bukaresti szövetkezeti kongresszuson megalakították a Fogyasztási Szövetkezetek Szövetségét, a CENTROCOOP-ot, amelynek minden romániai fogyasztási szövetkezet a tagja lett” (Vincze 2001:232). Ez a hálózat biztosította a szocialista időszakban a falusi lakosság ellátását élelmiszer és egyéb más fogyasztási javakkal. Megerősödni csak azután tudott, amikor – Sztálin halála után – 1954-ben felszámolták a háborús kártérítésre kötelezett szovjet-román vegyes vállalatokat (Sovrom-Bank, Sovrom-Metal, Sovrom-Lemnu, Sovrom-Petrol), melyek az eredeti célon túl kizsákmányolták az ország nyersanyagkészletét, gazdaságát.

aztán ugye jött az a, a további, aztán má, mán akkor, akkor nagyon kellett óvakodni, hogy hol beszélgetsz, mit beszélgetsz.”

A rendszerváltáskor az utcájukban egyedül nekik volt működő tv-készülékük, hozzájuk költözött a szomszédság az eseményeket követni, informálódni. Státusz-szimbólum volt akkor ez a tény is, de ez nem zavarta a családot abban, hogy gyerekekkel együtt dolgozzon a kollektívában, szerződött állatokat tartson.

Bezáruló emlékezet...

K. családjának tehetős voltát jelzi, kapcsolati hálójáról és vállalkozói ambícióiról beszél az is, hogy a rendszerváltáskor sikerül megvásárolniuk egy téglá istállót, amelyben gazdálkodni szeretnének. A helyeket nem zavarja a tény, hogy az már magántulajdon, más szabályok érvényesek arra, szétlopják azt is, a többivel együtt.²¹ De gondolhatunk a család megfogycsozott képességeire, amelyek hiányába nem tudta megőrizni a szerzett vagyont. A visszakapott földek elosztása fölött testvérével összevesznek, kapcsolatuk elhidegül.²² Férje ágán kapott mezőgazdasági területeken elkezdenek önállóan gazdálkodni gyerekeik, unokáik segítségével. Gépeket vásárolnak, állatállományuk példás minőségű. Az egyre bizonytalanabban működő, félig magánosított szövetkezeti munkahelyet többszöri munkanélküliség után elhagyja. Nyugdíjba vonulásáig (2001) munkahelyi kapcsolatot a bejelentett gazdálkodás jelentette, ami fő jövedelmi forrásuk is lett,²³ hiszen a férje 1994-től már nyugdíjas.

Lányuk családotól városról visszaköltözik a szülőfalujába, közösen szeretnének gazdálkodni. Ennek a célnak gáncsot vet férje súlyos betegsége (2002–2017), minden szerszámot eladnak,²⁴ a

21 *„S akkor azt hitték, hogy mindent, mindent lehet ellopni, mer’ odafél mi is Havas-farkon egy istállót megvettünk, de a téglák anyagját mind ellopták. A faanyagot, azt abból es sokat elloptak, aztán az lebontódott, elhozódott s a derekát majdnem mind elhordták a téglának. Ellopták.”*

22 *„Hát azelőtt kitermelt, széltörés volt s abból a tizenhét hektáros területből hatszázötven köbmétert kitermelt s Márta mondta neki, „hát mé’ nem adtál a pénzből nekünk is? Azután adta nekünk, hogy az a fa ki vót termelve. S mondta, hogy hát szüksége vót a pénzre.”*

23 *„(...)ebbe az idősakba is, mé’ vót egy tehenyünk, az, az vót az én nyugdíjam a ’94-től 2001-ig. (nevet) Amit a tehenből fejtem.”*

24 *„S aztán szépen úgy eladtunk lovat, eladtunk szekeket, eladtunk kaszálógépet. Minek? Nem vót mit értelme tarttuk. Megvettünk mindent s mindent eladtunk.”*

földeket gyermekeikre íratják. Bezárul körülötte a világ férje halála és egyre romló látása, növekvő mozgás-korlátozottsága következtében.

Le kellett mondania a háztáji veteményeséről, virágos kertjéről, szabad mozgásáról. Anyagi kárpótlást kap nyugdíja mellé kiegészítésként, *„(...) a nehézségek után adják most a kuláksági pénzt, amit most sokan irigyelnek, mer’ mondják, hogy »ó annak van pénze«. Mé’ biza most na, jót fog az a, az a bizonyos összeg.”*

Tévé-hallgatással és ritkuló énekléssel foglalja el magát. A családi összejövetelek jelentik legnagyobb örömét és az életét nem kezdené újra.

P.K. emlékező szövegkorpuszaiban a traumákat okozó életesemények gyerek- és ifjúkorához kapcsolódnak: édesapja bebörtönzése, a családi vagyton elvesztése, nélkülözések, iskolai megalázások, magánéleti zaklatások bár az életút rövid, távoli szakaszának eseményei, mégis egész életvezetését, életszemléletét befolyásoló epizódok. Mindez olyan fogalom- és történetkészlet, melyet a megszilárdult, paranoiás, kommunista ideológia évtizedekig megtiltott használni. Történetmesélőnek, mint az eseményeket megélt személynek nem volt szabad emlékezni és kötelező volt felejtetni. A múlt ilyen formájú manipulatív birtoklását Jan Assmann (2013) „uralom és felejtés szövetségének”, valamint „uralom és emlékezet szövetségének” nevezi. A cseauseszkuai hatalom részben ellenőrizte ezzel a gyakorlattal a személyes emlékezetet, ugyanakkor a traumák feldolgozását akadályozta is. Ilyen körülmények között lett sorseselemnnyé súlyosodó vétség a születés. A kiépülő szocialista struktúrák gyakorlati bűnhődésbe kergették az ártatlan gyermeki létet is. K. párasodó szemmel emlékezik ezekre az életeseményekre, melyek dacot szültek benne, tartást adtak neki és teljesítményre sarkallták. Egyéni képességeik, tudásuk segítségével, az ellehetetlenítés(ük) ellenére, férjével sikerült neki(k) olyan életformát kialakítani, amely sokak által vágyott státuszt biztosított számukra a helyi közösségen belül.

Felhasznált szakirodalom

Assmann, Jan 2013 *A kulturális emlékezet.*

Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Osiris, Budapest, 72-74.

Bárdi Nándor 2013 *Töréspontok és generációs csoportok.* In *Otthon és haza.* Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 471-533.

- Garda Dezső 1979 A gyergyóremetei erdők munkások tegnap és ma. In *Változó valóság. Szociográfiai tanulmányok* (szerk. Imreh István). Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 133-163.
- Gyáni Gábor 2000 *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Heller Ágnes 2006 *Trauma*. Budapest, Múlt és Jövő Kiadó.
- Kisné Portik Irén 2021 *Az úrihímezés helye a nemzeti értéktárban*. Mark House Kiadó, Gyergyószentmiklós.
- Oláh Sándor 2001 *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.
- Oláh Sándor 2016 *Kényszerek – Tanúságtevők. Történetek a legrosszabb századból*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda.
- Nagy Olga 1989 *A törvény szorításában. Paraszti értékrend és magatartásformák*. Gondolat, Budapest.
- Nagy Olga 1988 *Asszonyok könyve*. Budapest, Magvető.
- Nagy Olga 2001 *Erdélyi sors: tegnap-ma-holnap*. Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely.
- Nagy Olga 2005 *Öregek és fiatalok könyve. Elmulrt századunk nemzedék- és szemléletváltása Erdélyben*. Esszé. Erdélyi Gondolat, Székelyudvarhely.
- Tengelyi László 1998 *Élettörténet és sorseseemény*. Budapest, Atlantisz Kiadó.
- Vincze Gábor 2001 Az erdélyi magyar szövetkezetek fél évszázada. In Somai József szerk. *Az erdélyi magyar gazdasági gondolkodás múltjáról*. Kolozsvár, Romániai Magyar Közgazdász Társaság, 221-235.
- Venczel József 1988 A székely népfelleg. In *Erdélyi föld – erdélyi társadalom*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Melléklet: P.K. biográfiai életeseményei**
- Született 1943. december 4-én.
 - Családja: apai nagyszülei: B.- B. J., L.- D. K., anyai nagyszülei: Sz. D., N. J., elköltöztek Börvelybe, onnan Magyarországra. Két testvére van. Jó módú család. Édesapja mészáros.
 - Kisgyerekek korában mezőre, erdőre viszik, ahol dolgoznia kell.
 - Jó minőségű állat-állományuk (ló, marha, disznó) és saját traktoruk van.
 - A szerveződő társasba nem állnak be a szülei, kuláklístára kerül a család.
 - Édesapját nyilvános népítélettel elítélik és bezárják két évre (név szerint említi azt, aki fel mer szólalni védelmében).
 - Beszolgáltatások sújtják a családot, elveszik tőlük a (kan)disznójukat is.
 - Az édesanyját verbálisan bántják párválasztása miatt.
 - Iskolában megbélyegzik: nem feleltetik, nem engedik rendezvényekre az osztálytársakkal, nem avatják pionírrá.
 - 1957-ben befejezi az iskolát, nem tanulhat tovább.
 - Megépül a tejporgyár, lendületet vesznek a helyi gazdák.
 - A kollektivizáláskor férje még nem teljesen elkészített házába költözik be a helyi bizottság. A falubeliek szóban bántják ezért a férjét.
 - 1962 márciusában befejezte a bizottság a munkát, a házat mocskosan, rendetlenül hagyták. Az időközben bekötött villanyt is kikötötték és az ott maradt belső szerelést kifizetették.
 - Sok nyomasztó emlékekkel maradt a család háza, ahová a fiatalok karácsonykor beköltöztek, mert összeházasodtak. Férje úgy kérte meg a kezét, hogy közben a helyi hatalom képviselői inzultáltak a szeretett lány családja miatt.
 - Férje édesapja szabómester, iparos volt. Ez volt a férje eredeti szakmája is, aki nyolc évig „családfő” volt, mert édesapja háború után fogságba került. A testvérei tovább tanultak.
 - Új házassággal a tsz-ben kezdtek el dolgozni, férje mint villanyszerelő. Ő kiáll a maga igaza mellett, megvédi munkájuk értékét.
 - Fia született 1963-ban.
 - Sikerül a tejporgyárban „állami” munkát szerezni a férjének.
 - Tovább folytatják a gazdálkodást, tejet, húst szerződnek le évente.
 - Oldalkosaras motorkerékpárt vásárolnak, amivel kirándulni járnak a környékre. Nagy társasági életet élnek.
 - Lehetőség és igényesség: 1975-ben új, Skoda személygépkocsit vásárolnak.
 - Magyarországra és távolabbi fürdőhelyekre jutnak el.

- A helyi fogyasztási szövetkezetenél kap munkát, élelmiszerüzletben eladó lesz.
- Hímzéssel pótolja a család bevételeit. Ott-honról hozza ezt a tudást.
- Gyerekeiket Marosvásárhelyen, magyarul taníttatják. Egyik sem ment egyetemre, pedig támogatták volna ebben.
- Házat építenek a fiúknak.
- 1985-ben kétszer is megműtik, nem ad elég lehetőséget a felépülésre a rendszer. Három hónap után dolgozni kell menjen.
- Mostoha munkaviszonyok ellenére, viszonylag jól élnek a Ceaușescu rezsím utolsó éveiben. Vigyázniuk kellett, mit beszélnek társaságban.
- A rendszerváltást saját tévéjükben követték, ami egyetlen működő készülék volt a szomszédságban.
- A felbomló tsz-ből megvásárolnak egy istállót, gazdálkodást terveznek. Az épületet nem tudták használatba venni, mert szétlopják a falubeliek.
- Elosztották az örökölt földeket. Az ő családjában nem sikerült békességesen, igazságosan megoldani. A férje testvérei között nem volt ilyen jellegű gond.
- A rendszerváltás után a szövetkezet működése bizonytalanná vált, ismételten munkanélküli szabadságra küldték (1993) vagy rész-munkaidőben (fél norma) foglalkoztatják.
- Férje nyugdíjba vonul 1994-ben.
- Egy széltörött és kitermelt erdőt adnak el, egyébként földeket, állatokat, új gépeket vásárolnak, intenzívebben foglalkoznak mezőgazdálkodással.
- Sikerül 2001-ben nyugdíjba mennie, 57 éves ekkor.
- Férje megbetegszik, 2002–2017 között dialízisre jár hetente háromszor.
- Eladnak mindent, a földeket a gyerekekre íratják, ők és az unokák használják.
- Lányuk családotól visszaköltözik a közeli városból a faluba.
- Szem-műtétje óta bezárult mozgástere, nem teljesen önálló.
- Lemondott veteményes kertjéről, virágokat is csak bent tud gondozni.
- Rádiót, tévét hallgat, csak a helyi újságot olvassa el, ritkán énekel.
- Családi összejövetelekre, ebédekre nagy ünnepekkor kerítenek sort.
- Nem kezdené újra az életét.